

Zutphen, Walburg Pers, 2023.

(CB 2023/360)

De auteur besteedt veel aandacht aan familie- en vriendenrelaties. De uitvoerige eerste bijlage over de genealogieën getuigt daar ook van. Dat maakt de lezing, naar mijn aanvoelen, niet altijd gemakkelijk. Er staan bovendien maar liefst 721 'annotaties' in het boek (pp. 324-358) om de tekst te ondersteunen. Maar men

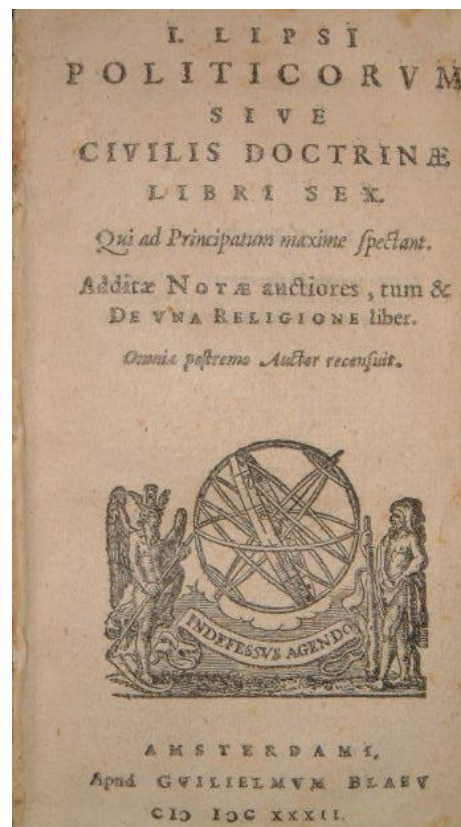
mag niet klagen want het boek geeft wat de titel belooft: De *wereld* van de familie Blaeu. Het is wel duidelijk dat die familie behoort tot de gegoede burgerij en men de relaties koestert. De familie is bij voorbeeld bevriend met PC Hooft en Vondel. Dat heeft alleen maar voordelen. Heel wat kaarten worden aan vrienden opgedragen. En... de ene dienst is de andere waard.

Blaeu is in de Cultuurbibliotheek (CB) vooral bekend als uitgever van kaarten en atlassen. Je krijgt 371 items wanneer je in de catalogus van de bibliotheek het woord 'Blaeu' intikt. We bespreken daarom het boek en wijzen op enkele sporen in de bibliotheek.

In dit opstel focussen we dus op de cartografie.

Willem Jansz (1571-1638) ligt aan de basis van de Blaeu-cartografie. Hij trok weg uit zijn gezin van haringvissers om te gaan studeren bij Tycho Brahe in Uranienborg op het eiland Hven.

Terug in Amsterdam vestigde hij zich als globe- en instrumentenmaker in het hart van de stad en hangt er een uithangbord op *In de Vergulde Sonnewyser*. Hij is remonstrant maar geeft voorrang aan zijn handelsbelangen. Hij is niet te beroerd om katholieke werken uit te geven. Dat doen zijn opvolgers ook.

Een voorbeeld uit de CB 2013/1546.

Werken van Hugo Grotius uitgegeven door Joan Blaeu in de Cultuurbibliotheek:

- Annales et historiae de rebus Belgicis. 1657 (CB 013/1621).
- Annales et histoires des troubles du Pays-Bas. 1662 (CB 2008/1941).

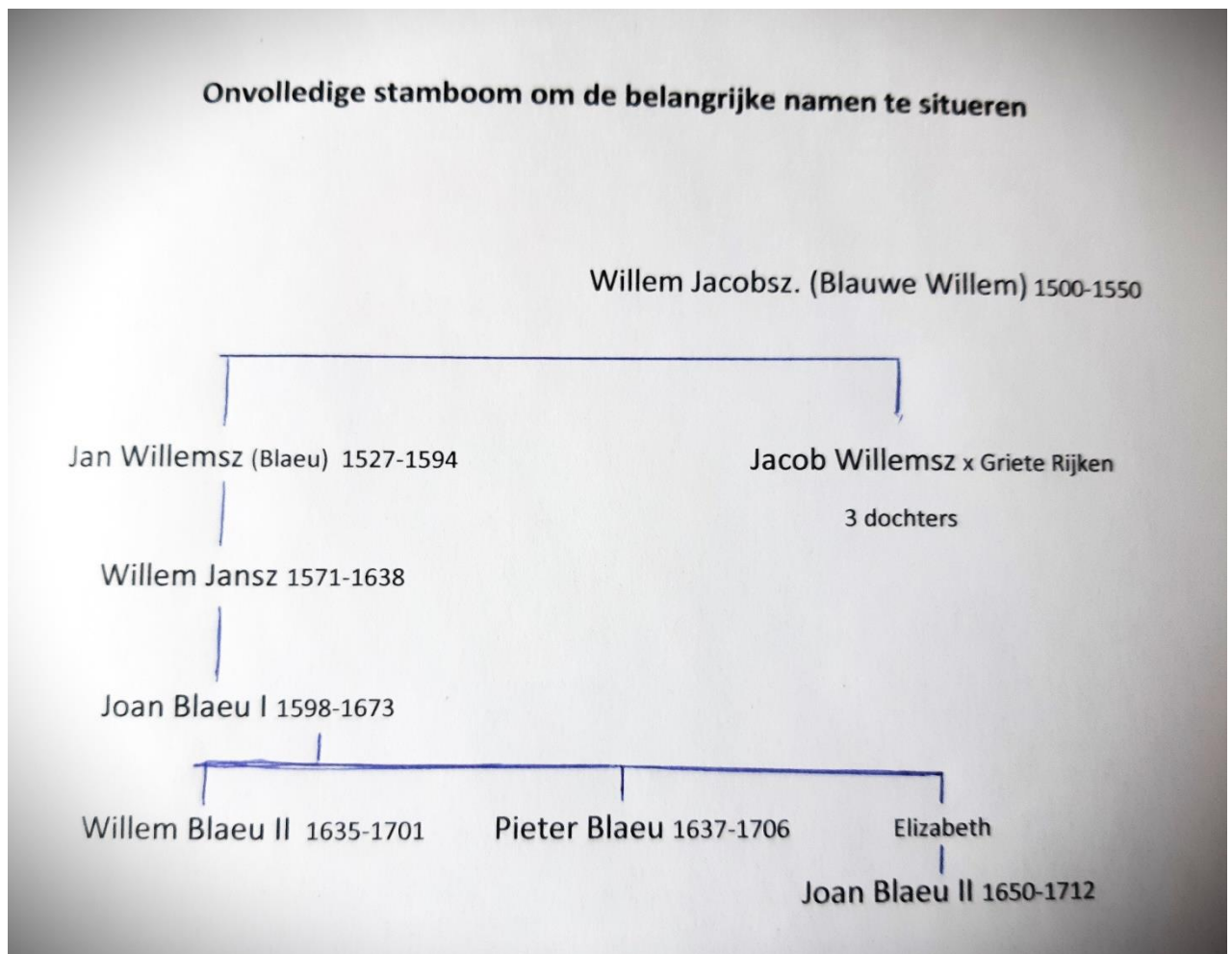
De belangrijke mannen van de familie

- **Willem Jacobsz** (Blauwe Willem), haringkoper, 1500-1550.
- Zijn zoon **Jan Willemsz** (Blaeu), werkzaam in de haringhandel, 1527-1594.
- **Willem Jansz** (Blaeu), zoon van Jan Willemsz gaat in de leer bij Tycho Brahe en vestigt zich in Amsterdam als instrumenten- en globemaker, 1571-1638.
- **Joan Blaeu I** studeert in Leiden en Padua, en wordt compagnon in de zaak. Hij wordt de uitgever van belangrijke atlassen, 1598-1673.
- **Willem Blaeu II**, 1635-1701.
- **Joan Blaeu II**, 1673-1705.

Joan Blaeu II. Duidelijk geen haringvisser.

Het kost wel enige concentratie om de namen juist te situeren. Daarom volgende 'stamboom'. In de Index op persoonsnamen en topografische namen (p. 368) komen in het boek 27 personen met de naam Blaeu voor.

Blaeu-cartografie

Op p. 62 van het boek begint de geschiedenis van de Blaeu-cartografie met de *Atlas Appendix*. Die verschijnt in 1630. In 1634 komt de firma Blaeu voor het eerst met een atlas waarbij de bescheiden aanduiding 'appendix' wordt weggelaten (p. 63).

In 1633 wordt Willem Jansz aangesteld als kaartenmaker van de VOC en het ambt zal drie generaties in de familie blijven.

Het tweede hoofdstuk van het boek is gewijd aan Joan Blaeu I en begint met de beschrijving van de nieuwe drukkerij aan de Bloemgracht. “De drukkerij van Blaeu behoort vanaf 1637 tot de grootste en modernste van Europa.” (p. 80)

Op p. 108-109 wordt de saga van de uitgave van de *Flandria illustrata* uit de doeken gedaan. In de CB 2 kaarten uit de collectie Bossu: *Wasia. 't Land van Waes* (CB 2007/516) en *Nova et exacta tabula geographica salae et castellaniae Iprensis* (CB 2007/506) uitgegeven door Blaeu.

Op p. 110-111 verschijnt Johannes Vingboons ten tonele. Cfr. CB 2022/1218: *Land in zicht. Vinboons tekent de wereld in de 17de eeuw.*

Op p. 141 begint het verhaal over de Stedenboeken. Cfr. *Toonneel der steden van de Vereenighde Nederlanden, met hare beschrijvingen*, Uytgegeven By Joan Blaeu. 1652 (CB 2013/1364).

De geschiedenis van de grote atlassen

De geschiedenis van de grote Blaeu-atlassen begint in het boek op p. 146 met de *Atlas Novus* in 6 delen die Willem Jansz begon uit te geven vanaf 1634. In de CB bewaren we een Duitse uitgave in zes delen uitgegeven van 1645 tot 1655.

Het zesde deel van de *Atlas Novus* is het werk van Martino Martini. Op p. 146 staat het bekende strenge portret van Martini afgebeeld en krijgt men interessante informatie over de contacten van Blaeu met de jezuiten.

Op p. 158 las ik een opmerking die mijn aandacht trok: de Duitstalige versie van de *Novus Atlas Sinensis* werd opgedragen aan de hertog van August van Brunswijk-Wolfenbüttel. Enkele maanden geleden schreef ik een opstel over de provenance van het exemplaar in de CB: “Johanheinrich Pircker freiherr zu Weisenthurn herr zu.. Weittendorff und Frystritz etc. etc. 1658.”

De titel *Omzet en netwerk* (p. 153) brengt gegevens over de finances van de firma en de relatie met andere bedrijven zoals bv. Elsevier en Plantijn-Moretus in Antwerpen.

P. 174: “In de jaren 1660 bereikt Blaeu de cartografische Olympus. Met de *Atlas Maior* in 9 tot 12 delen en in 5 taaledities (Latijn, Nederlands, Frans, Duits, en incompleet in het Spaans) overklast hij zijn concurrent en buurman Johannes Janssonius en produceert hij de meest begeerde atlas voor de Europese elite van de jaren 1660 tot 1690.”

Over Janssonius in de CB o.a. De Tabula Peutingeriana.

Onder de titel *Groot, groter, grootst* op p. 157 leest men een leuk verhaal hoe men steeds grotere globes bestelt bij Blaeu maar hoe dat ook niet altijd even goed afloopt. En dan is er ook het verhaal over de marmeren wereldkaart in de vloer van het Amsterdamse stadhuis en het succes van de wandkaarten.

Op een schilderij van Vermeer: *De wandkaart van Holland van Balthasar Florisz van Berckenrode in 1621 uitgegeven door Willem Jansz Blaeu*.

Cfr. in de CB: *Monumenta Cartographica Neerlandica* een uitgave van Canaletto, Alphen aan den Rijn.

Wandkaarten werden zelfs als een gigantisch boek (170 x 110 cm) gebonden. De hertog van Mecklenburg kreeg een reuzenatlas.

Een ander megalomaan project werd opgezet door Laurens van der Hem in 1660. Vertrekkend van de Atlas maior verzamelde hij kaarten die hij in 46 boeken liet inbinden. In de CB *The Atlas Blaeu-Van der Hem* een uitgave van HES & De Graaf.

Op p. 191 – 210 wordt een heel ander aspect van de familie Blaeu belicht: grondbezitter in Holland en handelaar-kolonisator overzee in Curaçao, Brazilië en Suriname (p. 208). Slavenhandel hoort daarbij.

Rampjaar 1672 – 1673 (p. 219)

De politieke bemoeienissen van Joan Blaeu I zijn weinig succesvol. Hij was zo vermetel boeken uit te geven die controversen oproepen maar hij gebruikte soms wel een schuilnaam: Joan Cyprianus van der Gracht.

“Na de verwijdering uit de vroedschap en de algemene malaise van 1672 is voor de familie Blaeu de grote brand, waarschijnlijk veroorzaakt door onoplettendheid bij het koken van inkt, op 22 februari 1673 in de nieuwe drukkerij aan de Gravenstraat een volgende ramp.” (p. 224) Huygens schreef:

En loopen nu als dol van vreugde langs de Stadt:

Soo vele vijanden heb gh'al dien tijdt gehad.

Joan Blaeu overlijdt op donderdag 28 december 1673.

Geertruit Vermeulen, zijn vrouw, neemt de leiding op zich. Zij overlijdt echter al in 1676. Dan komen Pieter en Willem aan zet. Hun uitgangspositie is veel zwakker dan 10 jaar eerder... (p. 228).

Hoofdstuk 3 over de zonen en dochters van Joan Blaeu I en Geertruit Vermeulen.

Willem Blaeu II (1635-1701) vestigt zich als advocaat maar door zijn levensstijl en zijn incompetentie wordt zijn positie steeds hachelijker. “Op 6 november 1699 besluit het gerecht van Hillegom tot het veilen van de ‘insolvente boedel’ van Willem Blaeu II.” (p. 243)

Een relatieve heropleving komt er tijdens het leven van Joan II. Hij blijft kaartenmaker van de VOC en zet samen met zijn moeder en broers het uitgevers- en winkelbedrijf voort (p. 262). Toch trekt hij zich stelselmatig terug uit de zaak van zijn vader en grootvader. Hij krijgt steun van Nicolaas Witsen. Zie CB: Johannes Keuning, *Nicolaas Witsen as a cartographer* in *Imago Mundi* 1954.

Pieter Blaeu is misschien iets minder bekend maar krijgt een paar mooie pagina's (176-179) o.a. in verband met de stedenboeken, en een portret uit 1671 door Wallerant Vaillant.

Stedenboeken in de CB:

- CB 2008/348 Nouveau theatre d'Italie...1704

- CB 2013/1364 Tooneel der steden van de Vereenighde Nederlanden...1652.

Op het einde van het tweede hoofdstuk over Joan Blaeu I spreekt de schrijver over een “atlassencompagnie”. Meerdere ondernemers werken in de drukkerij van Joan Blaeu II en een ander (Susanna Veselaer) heeft de leiding overgenomen.

In de jaren 1690 volgen nieuwe stappen in de opheffing van het uitgevers- en drukkersbedrijf Blaeu (p. 265). In 1708 verlaat Joan Blaeu II het boekverkopersgilde... (p. 266). Uit drie huwelijken heeft hij één dochter die huwt met een chirurgijn-kapitein in dienst van het Staatse leger.

Tot besluit

In drie pagina's (297-300) slaagt de auteur er wonderwel in de complexe wereld van de Blaeu-familie te synthetiseren. Die eenheid wordt zelfs in één zin gevat: “De reputatie van de familie Blaeu en hun tot de verbeelding sprekende uitgaven hebben mede aanleiding gegeven tot een beeld van de ‘Gouden Eeuw’ van opgang (Willem), uitbouw (Joan) en neergang (Joan II) in drie generaties.” (p. 300)

Jaja, de auteur schrikt zelf een beetje van die zin en zwakt ze wat af: “Het is een verleidelijk beeld dat eenmaal opgeroepen bijna net zo verleidelijk is als dat van de geniale maar miskende en arme kunstenaar.”

Walter de Smaele

Maart 2023

